

O'ZBEK DRAMALARIDA SO'Z O'YINI VA ULARNING LINGVOPOETIK TADQIQI

Jumayeva Yulduz Jamoliddinovna

Milliy Universitet 2 kurs magistr Lingvistika (o'zbek tili) yonalish

Annotatsiya:

Dramaturgiyada tilshunoslikning lingvopoetika sohasi davrning dolzarb ilmiy-nazariy masalalari, muammolari, tadqiqiy vazifalari bilan xarakterlanadi. Xususan, adabiy ijodlar, yetuk badiiyat namunalarini lingvopoetik xususiyatlar nuqtai nazaridan kuzatib, o'rganib borish, bu yo'nalishdagi tahlil, talqin, baholashni izchil yo'lga qo'yish bugungi o'zbek tilshunosligining muhim vazifalaridan biridir.

Bu sohada ayniqsa o'zbek nasri namunalari tadqiqining faollashgani keyingi yillarda yaratilgan tilshunoslik natijalaridan ma'lum. Mustaqillik yillaridagi drama sohasida, uning barcha turlardagi namunalari, ayni choqda, adabiyotshunoslik va adabiy tanqid ilmlari o'z nuqtai nazari, dunyoga qarashi, mazmun-mohiyati, metod, uslub va usullariga ko'ra yangichadir. Bu jarayonda yangilanish tamoyili qizg'in kechmoqda.

Kalit so'zlar: O'zbek dramalari, lingvopoetik tadqiqotchi, ijtimoiy-psixologik, makon va zamon birligi.

Adabiyotning nasri ham, she'riyati ham qator yangi, teran ijodlar, badiiy asarlar bilan boyimoqda. Binobarin, ularning eng manzur va e'tiborga sazovorlari asosida lingvopoetik tadqiqotchilikni faol yuritish maqsadga muvofiqdir.

Tabiiyki, ana shu zaruriyat bilan bog'liq dunyoqarash tilshunoslik ilmini o'qitish jarayoniga ham taalluqlidir. Bu sohani o'rganishdagi ko'plab qonun-qoidalar, til materiali doirasidagi o'zgarishlar juda sekinlik bilan amalga oshgan bo'lsa-da, tilning sotsiallingvistik jihatlari, uni amalda qo'llash jarayonining yangicha, zamonaviy talablarga muvofiqlashtirilishi hayot talabidir. Bu, dastavval, til materialidan nutq jarayonida samarali foydalanish, nutq madaniyatini yanada takomillashtirish borasida me'yoriy muammolarni ma'lum darajada hal qilish va bunga oid bilimlardan talabalarni, jamoatchilikni xabardor qilib borish bilan bogliq.

Shuningdek, mustaqillik yillarida himoya qilingan M.Yoʻldoshevning “Choʻlponning badiiy til mahorati” mavzuidagi nomzodlik dissertatsiyasi(2000)da va shu asosda nashr etilgan “Choʻlpon soʻzining sirlari” nomli risolasi (2002)da Choʻlpon asarlarida, ayniqsa, uning “Kecha va kunduz” romanida qoʻllangan frazeologizmlar ancha asosli tahlil qilindi. I.Gʻaniyevning “Fitrat drammalari poetikasi” nomli doktorlik dissertatsiyasi (1998)ning soʻnggi ikki bobi badiiy tasvir poetikasi hamda til va uslub masalalariga bagʻishlangan.

Bu ishda Fitrat dramalarida frazeologizmlarning qoʻllanish xususiyatlari ham maʼlum darajada tahlilga tortilgan. F.Bobojonovning “Oʻzbek jadid dramalarining lisoniy xususiyatlari (Behbudiy va Avloniy dramalari asosida)” mavzuidagi (2002), R.Normurodovning “Shukur Xolmirzayev asarlarining til xususiyatlari (lugʻaviy va uslubiy jihatlari)” mavzuidagi (2000) nomzodlik dissertatsiyalari haqida ham xuddi shu fikrni aytish mumkin.

Til ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida doimo qisqalik va osonlikka intiladi. Inson uchun qanday talaffuz qilish toʻgʻriligidan koʻra, koʻproq qanday talaffuz qilish qulay va osonligi muhimroq. Tildagi fonetik va leksik soʻzlarni qoʻllash bir qancha osonlikni va ravonlikni taʼminlaydi.

Oʻzbek dramalarida bosh unsuri soʻz, umuman, til ekan, ana shu asarning chinakam sanʼat darajasiga koʻtara olishida uning tili, muallifning til vositalarini qay darajada qoʻllay olishi asosiy omildir. Adabiyotimizda iz qoldirgan har bir ijodkor asarlarining tilini oʻrganish, birinchidan, adibning mahoratini oʻrganish, shu bilan birga, tilimiz rivojiga uning asarlari tili taʼsirini, tadqiqotning esa tilshunosligimiz taraqqiyotiga qay darajada taʼsir koʻrsatayotganligini belgilash ehtiyojidan kelib chiqadi.

Tabiiyki, Oʻzbek dramalarida lingvopoetik tahlil qilishning bir qator tamoyillari mavjud. Badiiy matn lingvopoetikasi muammosini oʻzbek tili materiallari asosida mufassal tadqiq etgan M.Yoʻldoshev lingvopoetik tahlilning quyidagi asosiy tamoyillarini koʻrsatadi:

- 1) shakl va mazmun birligi asosida yondashuv;
- 2) makon va zamon birligidan kelib chiqish;
- 3) umumxalq tili va adabiy til munosbati asosida baholash;
- 4) badiiy matnga badiiy-estetik yaxlitlik sifatida yondashuv;
- 5) badiiy matnda poetik aktuallashgan til vositalarini aniqlash;

- 6) badiiy matndagi eksplitsitlik va implitsitlik nisbatini aniqlash;
- 7) badiiy matndagi intertekstuallik mexanizmlarining lisoniy va semantik xususiyatlarini aniqlash.

Lingvopoetik tahlilda asardagi poetik aktuallashgan til vositalarini aniqlash muhim tamoyillardan biri ekanligini alohida ta'kidlaydi, chunki —bunday vositalarning lingvistik va badiiy mohiyatini ochib berish orqali badiiy mazmunning shakllanishi va ifodalanishi mexanizmlarini aniq tasavvur qilish mumkin.

Xuloda o'rnida, Chindan ham, asarning estetik qimmatini bevosita belgilash va baholashda ayni shu tamoyil qulay va boshqa tamoyillar asosida ish ko'rishda ham zamin vazifasini bajarishi mumkin. Buning ustiga, mazkur tamoyil asosida lisoniy badiiyatni tasavvur qila olish boshlovchi tahlilchiga ham og'irlik tug'dirmaydi, chunki tahlilga tortiladigan ob'ekt asardagi konkret til birliklaridir.

Adabiyotlar

1. Xolodovich A. K voprosu o lingvisticheskome metode v poetike // V borbe za marksizm v literaturnoy nauke. - L.: Priboy, 1930.
2. Coseriu E. Thesen zum Thema "Sprache und Dichtung" // - In: Beitrage zur Textlinguistik / Hrsg. W.D. Stempel. -Munchen: Fink, 1971. 11
3. Yo'ldashev M. Badiiy matnning lingvopoetik tadqiqi. Filol. fan. dokt...dis. - Toshkent, 2009. 3
4. Galperin I.R. Tekst kak ob'ekt lingvisticheskogo issledovaniya. M., 1981.

